В. П. Красней

Беларуская мова ў табліцах і схемах

Для школьнікаў

8-е выданне

Мінск • «Аверсэв» • 2020

Прыназоўнік як часціна мовы

Прыназоўнік — нязменная часціна мовы, якая выражае залежнасць паміж назоўнікам, лічэбнікам і займеннікам ва ўскосных склонах з іншымі словамі ў словазлучэнні і сказе.

Прыназоўнікі выражаюць адносіны:

- часавыя: паехаць (калі?) пасля заканчэння школы
- аб'ектныя: узяць (за што?) за руку, пайсці (па што?) па ваду
- азначальныя: праца (якая?) без заганаў
- прасторавыя: жыць (дзе?) у сяле, ісці (адкуль?) са школы, ехаць (куды?) у лес
- прычынныя: разгубіцца (па якой прычыне?) па нявопытнасці
- мэтавыя: заараць палетак (з якой мэтай?) пад жыта
- меры і ступені: вядомы (у якой меры?) да драбніц
- спосабу дзеяння: ткаць (як?) у два ніты, вязаць (як?) у дзве ніткі

Сінтаксічная роля

Уваходзіць у склад розных членаў сказа:
1. Міша з Валодзем ладзілі касцёр.
2. Ноч была з ціхім водсветам зорнага неба.
3. Мікола расказваў пра смешнае здарэнне.
4. Парканы сіні ў белыя гарошынкі.
5. Ціха было ў лесе.

Разрады прыназоўнікаў

Паводле паходжання

- невытворныя: аб, да, для, з (са), к (ка), між, праз
- вытворныя, якія паходзяць
  - ад назоўнікаў розных склонавых формаў: за кошт, з ліку, за выключэннем
  - ад дзеепрыметнікаў: дзякуючы, пачынаючы з
  - ад прыслоўяў: насупраць, абапал, вакол, побач, пасля

© ТДА «Аверсэв»

Паводле будовы

- простыя: а, аб, ад, без, з, за, на, пад, па, праз і інш.
- складаныя: з-за, з-пад, па-за, па-над
- састаўныя: на чале з, у імя, з боку

Ужыванне прыназоўнікаў са склонамі

Склон	Прыназоўнікі	Прыклады
Р.	ад, без, да, для, з-за, з-пад, паміма, акрамя, замест, паводле, дзеля і інш.	ад берага, без кнігі, да сяла, для сябра, з-за хмары, з-пад зямлі, паміма волі, акрамя Шэмета, замест спектакля, паводле малюнка, дзеля справядлівасці
Д.	к, адпаведна, згодна, наперакор, услед, дзякуючы і інш.	к юбілею, адпаведна загаду, згодна раскладу, наперакор сумленню, услед брату, дзякуючы няўрымслівасці
В.	пра, праз, цераз, у адказ на, нягледзячы на	пра Мінск, праз пушчу, цераз балота, у адказ на запрашэнне, нягледзячы на ранні час
Т.	па-за, над, перад, згодна з, у сувязі	па-за ўвагай, над лесам, перад класам, згодна з рашэннем, у сувязі з хваробай
В. Т.	за, пад	за гонар, пад камень, за ракой, падназіраннем
В. М.	аб, на	разбіўся аб асфальт, паставіць на стол, раскласці на стале, аб асаблівасцях
Р. В. Т.	з	вярнуцца з экскурсіі, пачакаць з гадзіну, параіцца з бацькам

© ТДА «Аверсэв»

Склон	Прыназоўнікі	Прыклады
Р. В. М.	у (ў)	пазычыць у сябра, зайсці ў дом, быць у школе
Д. В. М.	па	надаіць па вядру малака, звярнуцца па дапамогу, блукаць па лесе

Правапіс прыназоўнікаў

Разам	Асобна	Праз злучок
замест, наконт, накшталт, зверх, наперадзе, наперакор, насустрач, уперад, наперадзе, услед, нягледзячы (на)	у галіне, у адносінах, у адрозненне, па меры, за выключэннем, у сувязі, з мэтай, на працягу	з-за, з-пад, з-над, па-за, з-паміж, па-над

Марфалагічны разбор прыназоўніка

Парадак разбору

1. Часціна мовы. Агульнае значэнне.

2. Марфалагічныя прыметы: нязменнае слова, разрад паводле паходжання, разрад паводле будовы, з якім склонам ужыты.

3. Сінтаксічная роля (у склад якога члена сказа ўваходзіць).

Узор разбору

На усходзе бляск агністы літым золатам дрыжыць (Я. Колас).

На (усходзе) — прыназоўнік, выражае разам з назоўнікам прасторавае значэнне; нязменнае слова, невытворны, просты, ужыты з месным склонам назоўніка.

У сказе ўваходзіць у склад акалічнасці.

© ТДА «Аверсэв»